

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 5, p. 391-411, October 2012

**KURULUŞUNDAN II. MEŞRUTİYETE KADAR HAMİDİYE
ETFAL HASTANESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

*AN OVERVIEW ON HAMIDIYE ETFAL HOSPITAL FROM ITS FOUNDATION
SINCE THE SECOND CONSTITUTIONAL PERIOD*

Yrd. Doç. Dr. Özgür YILDIZ

*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı*

Abstract

Abdülhamid the Second stated his will to found a children's hospital with these words: "My child wasn't able to survive. Who knows how the children of the poor are taken care of. Let's have a hospital built and save many fathers like me from the grief of losing a child." The hospital began to be built upon Sultan's will and was completed in 1899. It took its role in history as the first children's hospital of the Ottoman Period.

Hamidiye Etfal Hospital (Şişli Etfal Hospital) got improved in a short time with the contributions of the Sultan. The hospital had modern conditions of the age and became a model. It came to be known both in Europe and in the prominent countries of the world.

In this study; an overview was made on Hamidiye Etfal Hospital based on the Hamidiye Etfal Hospital Medical Statistics Journal dated as 19th August 1321 (31st August 1905). The medical state of the Ottomans and medical services of Abdülhamid the Second were briefly explained in the introduction part of the study.

The content of the reference we benefited from in the study ('Hamidiye Etfal Hospital Medical Statistics Journal dated as 19th August 1321 (31st August 1905)) was briefly explained in the first part.

In the second part, some information was given on Hamidiye Etfal Hospital based on the statistics journal and revision studies. The establishment, polyclinics, architecture of some polyclinics and hospital operations were tried to be explained. Hamidiye Etfal Hospital, which gave a modern

service at its age using the latest technology devices and equipments and its staff forms the content of the study.

Key Words: Hamidiye Etfal Hospital, Abdülhamid the Second, Ottoman State

Öz

II. Abdülhamid; “Benim çocuğum kurtulamadı. Kim bilir fakir fukaranın çocukları nasıl bakılıyor. Hiç olmazsa bir hastane yaptırılın da benim gibi birçok babaların kalbi yanmasın” diyerek çocuk hastanesi kurma fikrini beyan etmiştir. Sultanın iradesiyle yapımına başlanan hastane 1899 yılında tamamlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin ilk çocuk hastanesi olarak tarihteki yerini almıştır.

Hamidiye Etfal Hastanesi (Şişli Etfal Hastanesi) Sultanın da katkılarıyla çok kısa bir sürede gelişmiştir. Çağın gerektirdiği modern şartlara sahip olan hastane örnek bir kurum olmuştur. Hem Avrupa’da hem de dünyanın sayılı ülkelerinde tanınır hale gelmiştir.

Bu araştırmada; 19 Ağustos 1321(31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye Etfal Hastahane-i Alisi İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesine göre Hamidiye Etfal Hastanesi üzerine bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın giriş kısmında kısa bir şekilde Osmanlı Tıbbi ve II Abdülhamid’in tıp hizmetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde yararlandığımız kaynak olan “19 Ağustos 1321(31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye Etfal Hastahane-i Alisi İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi” isimli derginin içeriği hakkında kısa bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise İstatistik Mecmuası’ndan ve tetkik eserlerden elde ettiğimiz bilgilere göre Hamidiye Etfal Hastanesi hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre Hamidiye Etfal Hastanesi’nin kuruluşu, pavyonları (poliklinik), bazı pavyonların mimarisi, hastanenin işleyişi açıklanmaya çalışılmıştır. Çağın göre modern hizmet veren, çağın son teknik alet ve edevatını kullanan Hamidiye Etfal Hastanesi çalışanları ve çalışmaları araştırmanın içeriğini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hamidiye Etfal Hastanesi, II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti

1- Giriş

Osmanlı Devleti sağlık hizmetlerine kuruluşundan itibaren önem vermiştir. İnsanların en doğal ihtiyacı olan sıhhi hizmetlerin sağlanması devletin en önemli görevlerindedir. Devletin varlığını sürdürmesi ve halkın sağlık ve mutluluk içinde yaşaması buna bağlıdır. Sağlık kurumları da bu minval içerisinde değerlendirilmelidir.

İslam tarihi boyunca tıp ilmi ve tababet mesleğine hükümdarlar ve çevrelerinde bulunan nüfuz ve servet sahipleri sahip çıkmıştır. Halk “*Bimaristan*” adı ile kurulan hastanelerde tedavi edilmiştir.¹ Osmanlı Devleti’nde başta başkent olmak üzere birçok vilayette hastaneler kurulmuştur. Padişah ve saray halkı için de hekimbaşılık kurumu oluşturulmuştur.² Hekim hasta ilişkileri kurallara bağlanmış, hekimlik ahlâkı ön plana

¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Suriye’de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi**, TTK Ankara 1999, s.1.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, “Osmanlı Hekimbaşılıkları ve Hassa Hekimleri”, **Osmanlılarda Sağlık, Cilt 1**, Biaforma Yayınları, İstanbul 2006, s. 85-97 ve Ali Haydar Bayat, **Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

çıkarılmıştır. Hekimler usta çırak ilişkisi şeklinde tıp medreselerinde yetiştirilmiştir.³ Bu usul Tanzimat Dönemi'ne kadar sürmüştür.

Osmanlı Devleti sadece karada değil denizlerde de askerini ve tebaasını korumak için sağlık hizmetlerine önem vererek donanmada hekim bulundurmuş, tersanede de hastane kurdurmuştur.⁴

Modern anlamda tıp ile ilgili gelişmeler II. Mahmut döneminde başlamıştır. İlk resmi tıp mektebi Şehzadebaşında, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin çalışmalarıyla 1827 yılında "*Tıphane-i Amire*" adı altında açılmıştır.⁵

Tıphane-i Amire'nin açılmasıyla hekimler modern eğitimle yetişmeye başlamıştır. Nitelikli hekimler, donanımlı sağlık kurumlarının oluşmasına da öncü olmuşlardır. İmparatorluğun son yüzyılında çıkan salgın hastalıkların devlet için büyük tehlike unsuru oluşturması, sağlık kurumlarının ve çalışanlarının önemini bir kat daha arttırmıştır. Çıkan savaşlarda karşılaşılan bulaşıcı hastalıklar, sıhhi tedbirlerin arttırılması gereğini beraberinde getirmiştir. Kırım Harbi ve Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi)'nde sağlık ile ilgili yaşanan sıkıntılar, salgın hastalıkların büyük bir tehdit olduğunu gözler önüne sermiştir. Sürekli karantina usülleri uygulanmak zorunda kalınmış, neredeyse savaşta kaybettiğimiz asker kadar bulaşıcı hastalıktan hayatını kaybeden insanımız olmuştur.⁶

Devrinde birçok ıslahat yapan Sultan II. Abdülhamid, sağlık alanında da birçok yeni kurum ve kuruluş açarak sıhhi alana verdiği önemi ortaya koymuştur. Sultan öncelikle "*tıp insanlığın doğuşundan itibaren herkes için gereklidir*" felsefesiyle hareket etmiştir. İstatistik Mecmua'sı yazarlarına göre; "*Memalik-i Mahrusa-i Şahanede bu konuyla en çok ilgilenen ve bu konuya en çok önem veren II. Abdülhamid Han'dır.*"⁷

Sultan II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında sağlık ile ilgili öncelikle mevcut Mekatip-i Tıbbiyenin intizamı ile ilgilenmiştir. Bilhassa tıp alanında ıslahat yapılması isteğini belirtmiştir. 1876 yılından itibaren tıp okulunu modern ve kullanışlı hale getirmiştir.⁸

Tıp alanında Sultan II. Abdülhamid'in yaptığı diğer önemli bir iş de ihtisaslaşmadır. Sultanın çalışmalarıyla birlikte tıp alanında ihtisaslaşma hız kazanmıştır. Uzmanlıkların teşvik

³ Özen Tok, "Osmanlı Dönemi Hekim Hasta İlişkileri (Kadı Sicillerine Göre XVII VE XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği", **Turkish Studies**, Volume ¾ Summer 2008, s.790.

⁴ İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri", **Osmanlılarda Sağlık Cilt 1**, Biaforma Yayınları, İstanbul 2006, s.111-115.

⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi**, TTK Ankara 1999, s.28 ve ayrıca bkz; Nil Akdeniz, **Osmanlılarda Hekim ve Hekimlik Ahlâkı**, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977, s.70. Fakat Nil Akdeniz açılış tarihini 1826 olarak vermiştir. İncelenen diğer kaynaklar ve özellikle Esin Kahya; Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri, eserinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivine dayanarak bu tarihi 1827 olarak bildirmiştir. Esin Kahya, **Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s.5.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; Gülden Sarıyıldız, **Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)**, TTK, Ankara 1996 ; Hikmet Özdemir , **Salgın Hastalıklardan Ölüm 1914-1918**, TTK Ankara 2005 ve **Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri**, ATASE , Ankara 2011.

⁷ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) **Tarihli Hamidiye Etfal Hastane-i Alisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi**, s.15.

⁸ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) **Tarihli Hamidiye...**, s.15.

edilmesiyle göz, kulak, boğaz, diş, cilt, intaniye, gibi şubeler açılmış ve bu alanlarda uzmanlar yetiştirilmiştir.⁹

Bunun yanı sıra sağlık alanında çok önemli olan muntazam tahlilhaneler yaptırılmış, kuduz illetine, vebaya ve kuşpalazına karşı mücadele edilmiştir.¹⁰ Memleket çapında birçok hastane ve sağlık kurumu hizmete açılmış ve faaliyetlerini sürdürmüştür. Bunlar; Yıldız Hastanesi, Eyüp'teki İplikhane Hastanesi, Zeytinburnu Hastanesi, Haseki Nisa Hastanesi, Şam Mekteb-i Tıbbiyesi, Bakteriolojihane, Kimya Laboratuvarı, Dar-ül Afiyeler, Selanik Hastanesi, Şam-ı Şerif Hastanesi, İzmir, Erzincan, Hereke, Manastır, Yanya, Malatya, Dedeagaç, Edirne, Kastamonu, Trabzon, Üsküp, Trablusgarp, Beyrut, Bağdat, Mekke-i Mükerrime, Medine-i Münevvere, Konya Hastaneleri'dir.¹¹

Aynı dönemde II. Abdülhamid Rum ve Ermeni hastanelerine de ihsanlarda bulunmuştur. Gayri Müslim hastanelerinin yiyecek ve diğer ihtiyaçları karşılanmıştır. Gayri Müslim halk hoşnut tutulmaya çalışılmıştır.¹²

Sultanın ilgilendiği ve yüzyıllardır büyük sıkıntı yaratan diğer bir mesele de salgın hastalıklar olmuştur. Bu nedenle II. Abdülhamid 30 bin lira ihsan ile Bakterioloji laboratuvarı kurdurmuştur. İstanbul'daki merkezlerde tetkikler yaptırmıştır. Bakterioloji çalışmaları sonucunda suların tahlil edilmesiyle kolera, dizanteri mikropları sair mikroplar arındırılmıştır. Halk sağlığını koruma çalışmaları yapılmıştır.¹³

Sağlık konusunda ki hassasiyeti en üst seviyede olan Sultan, Hamidiye Etfal Hastanesi üzerinde büyük ehemmiyetle durmuş ve çocuk hastanesi açılmasına öncülük etmiştir. Hamidiye Etfal Hastanesi'nin faaliyetlerini de, "*Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*" isimli dergi ile yurt ve dünya çapında tanıtmıştır. Çalışmada, öncelikle bu mecmua hakkında kısa bilgi verilecek ardından da Hamidiye Etfal Hastanesi'nin çalışmalarına ve çalışanlarına değinilecektir.

2- İstatistik Mecmuası

Mecmua, hastane kurulduktan sonra "*Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi*"¹⁴ adıyla II. Meşrutiyete kadar düzenli olarak yayınlanmıştır. Makalede değinilen nüsha, altıncı yıla ait olup 19 Ağustos 1321 tarihinde yayınlanmıştır. Padişahın cülus töreni Rumi tarihle 19 Ağustos (Miladi olarak 31 Ağustos)'a denk geldiği için bu tarihte yayınlanmıştır.

Altıncı yıl mecmuası, içindekiler kısmıyla başlamaktadır. Tıbbi Türkiyat-ı Osmaniye olarak adlandırılan ilk 42 sayfada, Osmanlı tıbbi hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Mecmua, ilk 42 sayfadan sonra tekrar sayfa 1'den başlayarak numaralandırılmış ve bu kısımda doktorların yazdıkları makaleler yer almıştır. Doktorların yazmış olduğu 10 makale, 10 kısım olarak bu bölümde yer almıştır.

⁹ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.16.

¹⁰ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.16.

¹¹ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.17.

¹² BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.17.

¹³ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye Etfal..., s.18.

¹⁴ Bkz Ek 1; Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi kapak sayfası.

Mecmua Padişah'ın iradesiyle yayınlanmakta, başta sertabib olmak üzere diğer doktorlar tarafından hazırlanmaktadır. Derginin ana amacı; “*fenn-i tıbbî tüm insanlığa bildirmek*” olarak saptanmıştır.¹⁵ Mecmuanın giriş kısmı II. Abdülhamid'i övücü sözlerle başlamıştır. Övücü sözler derginin her yerinde kendini hissettirmektedir. Mecmuanın, “Gazi Sultan Abdülhamid Han Hazretlerine” sunulduğu sürekli hatırlatılmaktadır. İlk 11 sayfadaki methiyelerin bir kısmı nazım bir kısmı da nesir biçimindedir.

Mecmua; taşra hastanelerine, tıp kongrelerine, Amerika'nın Chicago Eyaleti ile Filadelfiya şehrine, İngiltere'nin British Museum Kütüphanesine gönderilmektedir. Osmanlı Tıbbı hakkında bilgi vermek, devletin gücünü göstermek ve reklamını yapmak ana amaçtır. Mecmuanın bir tarafı Türkçe bir tarafı Fransızca neşredilmiş, Türkçe kısmı 10, Fransızca kısmı 6 bölümden oluşmaktadır.¹⁶

Mecmua altıncı yılına geldiğinde birçok devlet ricaline gönderilmeye başlanmıştır. Dergiyi inceleyen bu yabancı rical, çalışmaların ve derginin son derece faydalı olmasını takdirle karşılamışlar ve dergi için övgü dolu mektuplar yazmışlardır.¹⁷ Bu övgü dolu mektuplar; Prusya Krallığı Sıhhiye Askeriye Reisi, Prusya Harbiye Nezaretinde Sıhhiye Askeriye Şube Müdürü, Paris Tıp Dar-ül Fünun Nazırı, Viyana Dar-ül Fünunu Etfal Etıbbası, Budapeşte'de Kain Sitefani Çocuk Hastanesi Sertabibi Doktor Bufi, Amerika'nın Şikago Dar-ül Fünun Seriyatı Cerrahiye Muallimi Doktor Sen, Rusya Devlet-i Fehimmesinin Bulgaristan Maslahat Güzarı Mari Bakmaton, Avuturya Dar-ül Fünunu Muallimin-i Meşhuru Doktor Masiheni, Berlin Dar-ül Fünunu Kütüphane Müdürü, Almanyanın Strazburg Dar-ül Fünun Kütüphanesi Müdürü, Paris Etfal Gazetesi Müdürü Katibi, Londra Waterloo Çocuk ve Kadın Hastalıkları Müdürü, Londra British Museum Kütüphane Müdürü'nden gelmiştir.¹⁸ Gelen mektuplar, derginin nerelere ulaştığı hakkında bilgi vermesi açısından son derece öneme haizdir. Mektupların içeriğinde Hamidiye Etfal Hastanesi'ni ve mecmuayı övücü sözler mevcuttur.

Mecmuanın en önemli kısmı doktorların yazdığı makalelerden oluşmaktadır. İlk makale Sertabib İbrahim Paşa tarafından yazılmıştır. Makale “*Mefair-i Tıbbiye-i Osmaniye*” adıyla yayınlanmıştır. Makalelerde dipnot usulü uygulanmış, alıntılar yapılarak yazıya destek verilmiştir. Doktorlar makalelerinde, hastalara yaptıkları uygulamaların neticelerini bildirmişler, hastalar üzerinde yaptıkları uygulamalara göre istatistikler çıkarmışlar ve Röntgen filmleri üzerinden mütalaalar yapmışlardır.¹⁹ Modern ilimdeki ispat yöntemleri ve gerekleri uygulanmıştır.

Dergide, memleket yararına olacak fikirler yazılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Mesela; Emraz-ı Nisaiye Doktoru Asaf Derviş makalesinde, ebelik mesleğinin gelişmesi üzerinde durmuş ve bu konuda önerilerde bulunmuştur. Köylerde yapılan yanlışlardan bahsetmiş, ebe yetiştirme usullerini açıklamıştır. Buna göre; ebeliğe kaydedilecek talebelerin

¹⁵ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.2.

¹⁶ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.3.

¹⁷ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.27.

¹⁸ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.28, 29, 30, 31, 32.

¹⁹ Bkz; Ek 2.

vasat tabakadan olmalarına, Rüştîye derslerini almayan talebenin adem-i kabulü, ebe adaylarının şimdilik hiç olmazsa Türkçe yazıp okumaları, 18 yaşından küçük ve 25 yaşından büyük olmamaları, ahlak ve namus sahibi olmaları, iki senelik tahsilinin ilk senesi nazari, ikinci senesinin tatbiki olması, her ebenin hamile üzerinde hissi batını ile teşhisi öğrenmesi gibi öneriler sunmuştur.²⁰

Bunun yanında diğer dikkate değer bir makale; “*Sağır, Dilsiz ve Ama Çocukların Usul-ü Talim ve Terbiyesine Dair*” başlığı altında çıkmıştır. Konuya hassas bir şekilde değinilmiş ve çözüm yolları sunulmuştur. Harf ve ses sistemi ile işitme engeline çözüm getirilmeye çalışılmıştır.²¹

İnsan sağlığı ile ilgili tüm konular derginin içeriğini oluşturmaktadır. Hastalıklar uygulanan tedavi yöntemleri ve sonuçlar dünya bilim insanlarına sunulmaktadır. Türk tıbbının gelişmiş olduğu, Osmanlı ülkesindeki doktorların, dünya tıbbından haberdar olduğu ve bazı hususlarda da dünya tıbbını haberdar ettiği mecmuada görülmektedir.

Bunun yanında Hamidiye Etfal Hastanesi'nin gelişmesi, çalışanları, hastaların şartları ve muayenehanelerin durumları da derginin diğer önemli kısmını oluşturmaktadır.

3- Hamidiye Etfal Hastanesi ve İşleyişi

II. Abdülhamid, 16 Şubat 1898 Çarşamba günlü iradesiyle çocuk hastanesinin yapılmasını emretmiştir.²² 2 Haziran 1898'de temeli atılan hastane, padişahın bebek yaşta ölen kızı Hatice Sultan anısına yapılmıştır. Berlin'de kurulmuş olan Kaiser und Kaiserin Friedrich Kinderkrankenhaus Hastanesi'nin planlarına göre inşa edilmiş ve ülkenin ilk çocuk hastanesi olmuştur. 5 Haziran 1899 tarihinde 671 çocuğun sünnet edildiği bir törenle, “*Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi*” adıyla resmen açılmıştır.²³

Hamidiye Etfal Hastanesi'nde, kuruluşundan itibaren çocukları ve aileleri memnun edici çalışmalar yapılmıştır. İstatistik Mecmuası'nda açıkça beyan edilen; “*babalarının yavrucakları olan onların ciğerparelerine sıhhat ve afiyet temini*” sözü kurumun kuruluş amacını açık bir şekilde ifade etmektedir.²⁴

Hastanenin binası özenilerek ve Sultanın istekleri dikkate alınarak yapılmış, hastaların ihtiyaçlarına göre modern bir şekilde tasarlanmıştır. Hastanenin pavyonlarında (poliklinik) çocuklara hizmet edilmiş, kurumun gelişmesiyle birlikte pavyon sayısı da artmıştır.

Hamidiye Etfal Hastane'si altıncı yılında pavyonları ve bina itibarı ile önemli bir yere gelmiştir.²⁵ Hastaneye altıncı yılında emraz-ı nisaiye pavyonu²⁶ eklenmiştir. Pavyonun eklenmesi için Sultan II. Abdülhamid irade vermiş ve gerekli masrafı da cömert bir şekilde karşılamıştır. Sultan; “*Çocuklarımızı doğuran anaların etfal hastanesinde tedavi görmelerini kalb-i hümayunla isterim.*” Diyerek, hem kadınlara hem de bu pavyona verdiği önemi dile getirmiştir.

²⁰ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.39.

²¹ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.36.

²² Nuran Yıldırım, *Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi*, Ajans fa Yayınları, İstanbul 2010, s.32

²³ *Tarihi Hastaneler*, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.124.

²⁴ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.17.

²⁵ Bkz Ek 3, Ek 4, Ek 5, Ek 6; Hamidiye Etfal Hastanesi ve bazı Pavyonlarının resimleri.

²⁶ Kadın Hastalıkları Polikliniği

Emraz-ı Nisaiye Pavyonu, 5825 metre kare olup manzarası çok güzeldir. Etfal hastanesinde mevcut dairelerin en büyüğünün iki mislidir. Bina kâgir olup Şişli caddesine bakmaktadır. Emraz-ı Nisaiye Pavyonu iki büyük kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, iki muhtelif daireden oluşur. Bunlardan biri bodrum katıdır ki memurin-i hademeye tahsis kılınmıştır. Diğer kısmı, iki kattan ibaret olup bu hastaneye mahsus daireleri teşkil eder. Hastalar için 12 yataklı sekiz daire mevcuttur.²⁷

Hastalar için tüm ayrıntılar düşünülmüş, her kata birer banyo yapılmıştır. Hastaların tenzihi için her kata birer balkon konulmuştur. Bodrum kat ile birinci kat arasında bir hizmet merdiveni mevcut olduğu gibi buraya bir asansör ilave edilmiştir. Bodrum katına ayrıca bir medhal²⁸ ilave edilmiştir.

Pavyonun ikinci kısmı 65 metre kare olup burada 12 yataklı iki koğuş vardır. Bunların da ayrıca balkonları ve banyoları vardır. Bu kısımda etıbb ve hademeye mahsus ayrıca iki oda daha bulunmaktadır. Bu iki kısmın camekânları demirden mamul bir koridor ile ameliyat-ı cerrahiye dairesine geçilmektedir. Bu da üç odadan oluşur. Bunlardan biri 30 metrekare olup ameliyathane olarak kullanılmaktadır.²⁹ Görüldüğü üzere kadın hastalıkları polikliniği büyük bir özenle yapılmış, hastalar için gerekli ayrıntılar ve kolaylıklar düşünülmüştür.

Nisaiye pavyonu içindeki ameliyat-ı cerrahiye dairesi son derece modern olarak yapılmıştır. Tavan hizasına kadar pencere yapılmış, zemin yekpare mozaik ile tefriş edilmiş ve duvarları beyaz çinilerle bezenmiştir. Çeşitli yerlere lavabolar konulmuş ve pansuman odası düzenlenmiştir.

Hamidiye Etfal Hastanesi'nin tüm kısımları gibi cerrahi kısmına da çok önem verilmiştir. Hastane en son tekniğe haiz alet ve edevat ile donatılmıştır. Binanın hem iç hem de dış mekânında tüm ayrıntılar düşünülmüştür. Binaya kalorifer tesisatı yapılmış, binanın etrafı çeşitli kokuların yayıldığı ağaçlar ile teşrif olunmuştur.³⁰

Çocuk ve anne sağlığı, başta Sultan olmak üzere Hamidiye Etfal çalışanları için en öncelikli konu olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi çağın gerektirdiği en son modern sistemler hastanede kullanılmaya çalışılmıştır.

Hastane sürekli geliştirilmiştir. Altıncı yılında hastaneye Emraz-ı Nisaiye'nin yanında Emraz-ı Sâriye Pavyonu da eklenmiştir.³¹ Emraz-ı Sâriye Pavyonu, bulaşıcı hastalıklar ile ilgilenen kısımdır. Pavyon 297 metre kare alana ahşap olarak sıhhi şartlara uygun bir şekilde inşa edilmiştir. Pavyonda her biri onikişer yataklı iki koğuşta 24 hasta tedavi edilebilmektedir.³²

²⁷ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 21.

²⁸ Antre

²⁹ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 22.

³⁰ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 22.

³¹ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 24.

³² BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 25.

Hastanenin diğer bir kısmı kimyahanedir. Kimyahane, fununun en son tatbikatına mevki-i icraya konulabilecek derecede mükemmeldir³³. Her nevi kimya tahlili yapılmaktadır. Kimyahane kısmını 90 metre karelik bir alan yaptıran, hastanenin Ser Mimarı Mahmut Şevki Bey, buraya kütüphane dâhil 5 oda yerleştirmiştir.³⁴

Hastanenin diğer önemli kısmı yemekhanedir. Hastalara verilecek yemekler bu kısımda, hastalıklara göre ayarlanmakta ve listeler halinde sunulmaktadır. Yemek listeleri, hastalıkların derecelerine göre farklılık göstermektedir. Mesela, üçüncü derecedeki hastalıkların yemekleri, et, süt, lapa, limon, et suyu şeklinde düzenlenmiştir.³⁵

Hastalara verilecek yemekler ile ilgili kurallar da belirlenmiş, bunun için 15 maddelik bir ihtar-ı mahsusa hazırlanmıştır. Mesela bu ihtarın 6. Maddesinde, “*Hastanede tavuk ita kılındığı vakit et itası gayri caizdir*” ve 10 maddesinde, “*barbun, kalkan gibi balıklar hastanede ita kılınabilir*” gibi ifadeler, yemek işleriyle ilgili en ince ayrıntıların düşünüldüğünü göstermektedir.³⁶ Bu gibi kuralların olması kurumun belirli bir nizama göre düzenli bir şekilde işlediğini göstermektedir.

Yine kurumun, çok çeşitli bir yemek menüsü hazırladığını görmekteyiz. Mesela, et, et suyu, çorba, tavuk, sütlaç, muhallebi, lapa, kahve, süt, kakao, yoğurt, tatlı, meyve tatlısı, sebze, limon, hoşaf, balık, çikolata, yeşil salata, bisküvi, bezelye, kuru bezelye, bamya, bakla, patates gibi örnekleri çoğaltabiliriz.³⁷ Çocuklar ve refakatçileri için yemek çıktığı ve yemeklerin masraflarının bazı zamanlarda Sultanın ihsanıyla karşılandığı bilinmektedir.

Hamidiye Etfal Hastanesi'nin bahsettiğimiz kısımlarının yanında, bakteriyoloji laboratuvarı, dâhiliye, kulak-burun-boğaz, asabiye, göz poliklinikleri bulunmaktadır. Burada tabip ve memurlar çocuklara hizmet etmektedir.

Etfal Hastanesi tabipleri, çeşitli rütbelere haiz kişilerden oluşmaktadır. Hastanenin Baştabibi İbrahim Paşa'dır. Doktorların rütbe ve madalyaları onların kıymetini gözler önüne sermektedir. Mesela Sertabip İbrahim Paşa Hazretleri, Rütbesi; Ferik, Madalya; Altın İmtiyaz, Gümüş Liyakat'tır. Tabib-i Sani Süleyman Nuri Bey; Miralay rütbesinde, madalyası Altın Liyakat'tır. Bunun gibi doktorların askeri rütbeleri mevcuttur. Birçoğu devlet tarafından verilen imtiyaz madalyaları almışlardır.³⁸

Hastanede, pazartesi, salı, çarşamba, perşembe ve cumartesi günleri doktorlar muayene yapmakta bunun için bir liste hazırlanmaktadır. Mesela; “*Cumartesi günü Emraz-ı Dâhiliye Doktoru Hacı Ziya Bey'in muayenesi vardır*” şeklinde muayene günleri kurallara göre belirlenmektedir.³⁹

³³ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 25.

³⁴ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 26.

³⁵ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.39,40.41.

³⁶ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s42.

³⁷ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s., 42.

³⁸ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 34,35, 36, 37

³⁹ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.38.

1905 yılı verilerine göre hastanede görev yapan doktorlar⁴⁰ ve onların uzmanlık alanları şu şekildedir:

Hamidiye Etfal Hastanesi Etıbbası:

- 1- Tabib-i Sani ve Bakteriyoloji, Miralay Süleyman Nuri Bey
- 2- Bakteriyoloji, Miralay Ömer Fuad Bey
- 3- Kulak ve Boğaz Hastalıkları Mütéhassısı ve Operatörü, Miralay Ziya Nur Bey
- 4- Kimyager, Kaymakam Vasıl Naum Bey
- 5- Emraz-ı Nisaiye Mütéhassısı, Kaymakam Asıf Derviş Bey
- 6- Operatör, Binbaşı Salih Bekir Bey
- 7- Operatör ve Röntgen Şuai Ameliyathanesi Memuru, Binbaşı Rasih Emin Bey
- 8- Emraz-ı Dahiliye Tabibi, Kolağası Fehmi İsmail Efendi
- 9- Emraz-ı Dahiliye Tabibi, Kolağası Abdullah Efendi
- 10- Emraz-ı Ayniyye Tabibi ve İstatistik Memuru, Kolağası Şakir Ahmet Efendi
- 11- Kimyager, Yüzbaşı Fehmi Rıza Efendi
- 12- Emraz-ı Dahiliye Tabibi, Yüzbaşı Şevket Celal Efendi
- 13- Operatör, Yüzbaşı Raif Efendi
- 14- Emraz-ı Nisaiye Mütéhassısı, Yüzbaşı Mahmut Ata Efendi
- 15- Emraz-ı Dâhiliye Tabibi, Yüzbaşı Zühdü Rıza Efendi

Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi Etıbba-i Fahriyesi

- 1- Emraz-ı Dahiliye Mütéhassısı, Müşir Hacı Saffed Paşa Hazretleri
- 2- Operatör, Müşir Cemal Paşa Hazretleri
- 3- Operatör, Kamburoğlu Alexander Paşa Hazretleri
- 4- Göz Doktoru, Miralay Esad Efendi
- 5- Kulak ve Boğaz Hastalıkları Mütéhassısı, Kaymakam Muhiddin Bey
- 6- Emraz-ı Asabiye Mütéhassısı, Kaymakam Reşat Tahsin Bey
- 7- Tabib Sani Muavini ve Emraz-ı Dâhiliye Tabibi, Kolağası Hacı Ziya Efendi
- 8- Emraz-ı Dâhiliye Tabibi, Kolağası Rıdvan Aziz Efendi⁴¹

⁴⁰ Bkz Ek 7 ve Ek 8; Hamidiye Etfal Hastanesi doktorlarının resimleri.

⁴¹ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 33.

Görüldüğü üzere, hastanenin güçlü bir kadrosu vardır. Hemen her alanda bir müteahhas görevlendirilmiştir. Doktorların çoğu askeri unvanlara sahiptir.⁴²

Hastanede doktorlar kadar önemli olan, hastanenin işleyişini sağlayan diğer çalışanlar ise hastane memurlarıdır. Hastane memurları şöyle sınıflandırılmıştır. Birinci olarak Mehmet İzzet Efendi'nin sorumluluğunda olan eczane memurları vardır. Diğer memurlar, idare memurları ve memurin-i saire olarak iki kısma ayrılmıştır. İdari memurlar, hastane müdürü kâtip, Fransızca kâtipi, katip-i sani, imam, mübeyyiz, vekili harç ve evrak memurlarından oluşmaktadır. Memurin-i saire ise, cerrahi aletler ile ilgili memur, kalorifer memuru ve bahçıvandır.⁴³

Hastane, yukarıda bahsedilen kısımlardan oluşmakta, ilgili doktorlar ve memurlar görev yapmaktadır. Hastanenin asli görevi etfal sağlığı ve tedavisi için hizmet vermektir. Etfal ve hastane için Sultanın yaptığı ihsanlar öneme haizdir. II. Abdülhamid hastanenin kurulduğu 1899 yılından II. Meşrutiyete kadar bu ihsanları fasilasız yapmıştır. Hastane çalışanları da bu ihsanları övgüyle ve memnuniyetle karşılamıştır.

Etfal çalışanları da padişaha hediye olarak onun cülus törenine denk gelen Rumi tarihle 19 Ağustos gününde faaliyetlerde bulunmuşlardır. 1899 yılından itibaren her yıl 19 Ağustosta yapılan bu merasimler gelenek haline gelmiştir. Merasimler çok şenlikli ve çok katılımlı geçmiştir. Mesela 1904 yılında yapılan cülus törenine, hitan (sünnet) için 150 çocuk gelmiştir.⁴⁴ Her birinin sırasıyla hitanları üç gün sürmüştür. Bunun yanında etfale ihsanlar sunulmuştur. Hırkalar, fesler, potinler, çoraplar, nazar takımları, mendiller, zarif oyuncaklar, velilerine de şekerler, şerbetler, yemekler tevzi edilmiştir. Bundan başka, gece ve gündüzleri hokkabazlar çocukları eğlendirmiş, mükemmel ince saz ile ses ziyafeti verilmiştir. Çocuklar bir gece kaldıktan sonra tedavileri sonlandırılınca velileri ile birlikte hanelerine gönderilmiştir. Bundan maada yaraları için gereken edviye, velilerine verilmiştir. Törende "*padişahım çok yaşa*" duası da sıkça tekrar edilerek söylenmiştir.⁴⁵

Törenler 1907 yılına kadar sürmüş, hastane faaliyetleri ve yapılan merasimler 1907 yılı dâhil olmak üzere İstatistik Mecmuaları'nda yer almıştır. II. Meşrutiyete kadar geçen süreçte, hastane örnek bir kurum haline gelmiştir. II. Abdülhamid Han'ın katkıları ve çalışanların gayretleriyle faydalı bir kurum olmuştur. Sağlık alanında, bilhassa çocuk sağlığı özel alanında, hem Türk bilimine hem de dünya bilimine katkı sağlamıştır.

4- Sonuç

II. Abdülhamid'in ihsanlarıyla ve gayretleriyle kurulan ve gelişen Hamidiye Etfal Hastanesi, kısa bir sürede modern bir sağlık kurumu haline gelmiştir. Etfal hastanesi, nitelikli uzman doktorları kadrosunda barındırmıştır.

Hastane hastalar ve doktorlar için tüm ayrıntıların düşünüldüğü modern bir mimari ile imar edilmiştir. Bahçesinden iç mimarisine kadar özenilerek ve hastaların rahatı düşünülerek yapılmaya çalışılmıştır.

⁴² BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 27.

⁴³ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s. 34, 35, 36, 37.

⁴⁴ Bkz Ek 9; Sünnet olan çocukların resimleri.

⁴⁵ BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye..., s.19,20.

Hastanede laboratuvarlar ve röntgen aletleri ile etkili tetkikler yapılmıştır. Kimya ve bakteriyoloji laboratuvarları, röntgen cihazlarıyla, tetkiklerde üstünlük sağlamıştır. Tetkiklerin sıhhatli yapıldığı için tabipler, tedavilerde kolay karar verebilmişler ve başarılı olmuşlardır.

Doktorlar ve diğer çalışanlar gayretli çalışmalarını, padişahın cülus töreninde her yıl çıkarılan İstatistik Mecmuası ile tüm dünyaya yayma imkânı bulmuşlardır. İstatistik Mecmuası 1900 yılından 1907 yılına kadar yayınlanmıştır. Mecmua sayesinde hastane ve çalışmaları hakkında detaylı bilgi, hem ülke içine hem de dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmıştır.

Bu dönemde tıpta ihtisaslaşmaya önem verilmesi ve özellikle bu ihtisaslaşmanın çocuk hastanesi olarak ayrı bir kısımda oluşturulması, Osmanlı Tıbbına ve dolayısıyla yakında kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'ne katkı sağlamıştır.

1899 yılından 1908 yılına kadar olan çalışmalarına kısa bir şekilde değindiğimiz hastane, II. Abdülhamid'in çok değer verdiği ve çok katkı sağladığı bir kurum olarak akıllarda kalmış ve gönüllerde yer etmiştir.

Hamidiye Etfal Hastanesi, II. Abdülhamid'ten sonra da çalışmalarına devam etmiştir. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde faaliyetlerini sürdüren hastane, günümüzde de Şişli Etfal Hastanesi adıyla İstanbul'da hizmet vermeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

BOA Y. PRK. TKM DOSYA NO: 48 GÖMLEK NO: 70, 19 Ağustos 1321 (31 Ağustos 1905) Tarihli Hamidiye Etfal Hastane-i Alisinin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi

TETKİK ESERLER

AFYONCU Erhan, "Osmanlı Hekimbaşları ve Hassa Hekimleri", **Osmanlılarda Sağlık, Cilt 1**, Biaforma Yayınları, İstanbul 2006, s.85-97.

AKDENİZ Nil, **Osmanlılarda Hekim ve Hekimlik Ahlâkı**, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

BAYAT Ali Haydar, **Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşlık Kurumu ve Hekimbaşlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri, ATASE, Ankara 2011.

BOSTAN İdris, "Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri", **Osmanlılarda Sağlık, Cilt 1**, Biaforma Yayınları, İstanbul 2006, s.111-115.

DAĞLI Yücel, ÜÇER Cumhur, **Tarih Çevirme Kılavuzu**, TTK, Ankara 1997.

DEVELİOĞLU Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1996.

İHSANOĞLU Ekmeleddin, **Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi**, TTK, Ankara 1999.

KAHYA Esin, **Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

- ÖZDEMİR Hikmet, **Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918**, TTK Ankara 2005.
- SAMİ Şemseddin, **Kamus-ı Türki**, Enderun Kitapevi, İstanbul 1989.
- SARIYILDIZ Gülden, **Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)**, TTK, Ankara 1996.
- Tarihi Hastaneler**, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- TOK Özen, “ Osmanlı Dönemi Hekim Hasta İlişkileri (Kadı Sicillerine Göre XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği” **Turkish Studies**, Volume 3/4 Summer 2008, s.788-805.
- UNAT Faik Reşit, **Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu**, TTK, Ankara 1984.
- YILDIRIM Nuran, **Hastane Tarihimize Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi**, Ajans fa Yayınları, İstanbul 2010.

EKLER

Ek 1; Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi kapak sayfası.

Ek 2; Bir buçuk yaşındaki bir çocuğun radyografisi.

« جدیدہ » اطفال خستہ خانہ عالیہ نیک باویوں نلر نلر دن بعضیہ باغچہ لک برتس نلک کوردیشی

Vue de quelques pavillons et du jardin de l'hôpital d'Enfants "Hamidié."

Ek 3; Hamidiye Etfal Hastahane-i Alisinin Pavyonlarından bazısıyla bahçesinin bir kısmının görünüşü

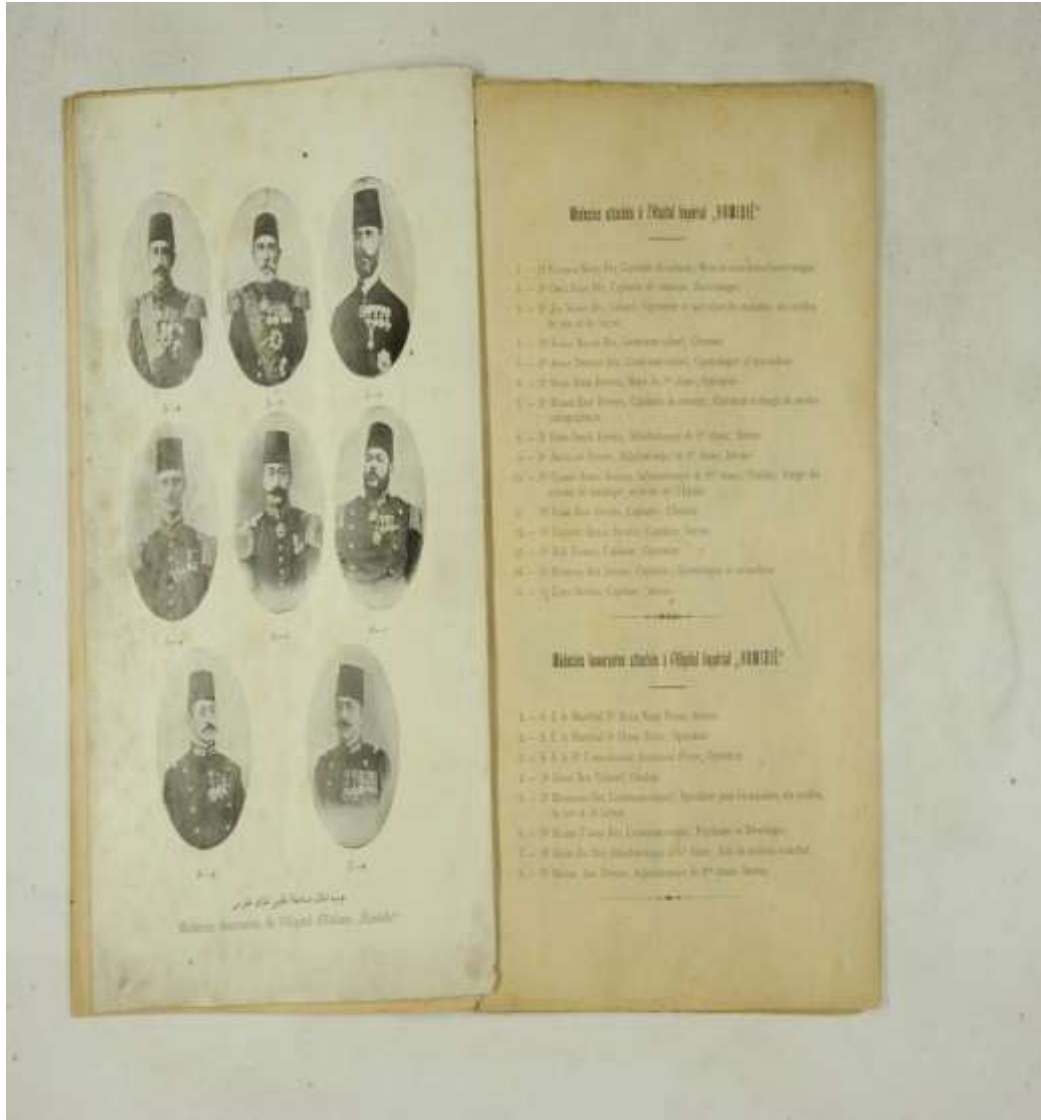
EK 4; Hamidiye Etfal Hastahane-i Alisi bahçesinde merza-i etfalın teneffüsü

Ek 5; Hamidiye Etfal Hastahane-i Alisi muayenehanesinin şark cihetinden görüntüsü

Ek 6; Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi merkez binasının cenubu garbi cihetinden görüntüsü

Ek 7; Hamidiye Etfal Hastahanesi Etibba-i Fahriyesi

Ek 8; Hamidiye Etfal Hastanesi doktorlarının resimleri

Ek 9; Cülusu Humayun Hazret-i Hilafet Penahi'nin yirmi dokuzuncu sene-i devriye-i mesudesi münasebetiyle Hamidiye Etfal Hastane-i Alisinde yalnız bir günde hitanları(sünnetleri) icra kılınan etfalın fotoğrafları.